

Isidor Macabich en els anys convulsos de la guerra (1936-1939)

per Isidor Mari Mayans

Per més que Eivissa es trobava lluny dels focus principals del conflicte, la rebel·lió militar de juliol de 1936 i l'esclat immediat dels combats entre els defensors de la República i els seus adversaris van representar des del primer moment una gran commoció en la societat eivissenca.

Com és sabut, el general Goded, comandant militar de les Balears, s'adhereix al colp d'estat el mateix 19 de juliol i declara l'estat de guerra. Les juntes gestores que havien rellevat els càrrecs municipals arran de la victòria electoral del Front Popular són substituïdes pels regidors elegits inicialment el mes de febrer. El comandant Juli Mestre, que es trobava de vacances a Eivissa, assumeix el comandament de la reduïda dotació militar i una seixantena de militants d'esquerres són empresonats preventivament. És cert que de moment no hi hagué grans incidents, però sí diverses vagues obreres. I el robatori dels explosius d'un polvorí, la mateixa nit del 18 de juliol, va generar una gran inseguretat, fins que van ser recuperats uns dies més tard, el 28 de juliol. El 30 de juliol sobrevola l'illa un avió republicà, que tira papernetes convidant la guarnició militar a rendir-se...

En aquest context bèl·lic, es decideix suspendre la celebració de les Festes de la Terra, justament un any després de la magna commemoració del VII Centenari de la Conquesta, i dedicar els actes religiosos a pregar per la situació del país. Els turistes que es trobaven a l'illa retornen successivament al seu país d'origen, gràcies a alguns vaixells

Resum

Prosseguint amb la biografia d'Isidor Macabich Llobet, aquest article tracta dels anys 1936-1939, profundament marcats per l'esclat de la guerra entre els adversaris i els defensors de la República. Per més que la posició de Macabich havia estat contrària a la República i que va ser clarament favorable al colp d'estat del general Franco, va ser processat en dues ocasions per haver col·laborat amb els republicans durant l'ocupació d'Eivissa l'estiu de 1936. L'any 1937, Macabich reprèn les col·laboracions amb el *Diario de Ibiza*, entre les quals publica alguns treballs d'interès històric i manté l'ús de la llengua catalana fins a la prohibició que té lloc el 1939.

Mots clau: història política i eclesiàstica, Guerra Civil.

Summary

Continuing with the biography of Isidor Macabich Llobet, this article deals with the years 1936-1939, deeply marked by the outbreak of war between the adversaries and the defenders of the Republic. In spite of Macabich's position against the Republic and clearly in favor of General Franco's coup d'état, he was prosecuted on two occasions for having collaborated with the Republicans during the occupation of Ibiza in the summer of 1936. In 1937, Macabich resumed his collaborations with the *Diario de Ibiza*, where he published some works of historical interest and maintained the use of the Catalan language until the ban that took place in 1939.

Keywords: political and ecclesiastical history, Civil War.

que venen expressament a recollir-los, perquè les comunicacions regulars havien quedat interrompudes.

Curiosament, el 7 d'agost apareix a la primera pàgina del *Diario de Ibiza* un breu article en català, signat tan sols amb les inicials X. X. i titulat *Llum del cor*, que sembla voler aportar una nota positiva des de les primeres paraules: *No tot és fosc en aquest món...* Però justament aquell mateix dia havien arribat a Formentera diversos vaixells de guerra amb les milícies republicanes.

L'endemà, el 8 d'agost, coincidint amb la data de la conquesta medieval, comença l'ocupació d'Eivissa per una expedició d'alguns centenars de milicians republicans procedents de Catalunya, comandats pel capità Alberto Bayo, als quals s'uni-

ria poc després una altra columna de milicians procedents de València, dirigida per Manuel Uribarri, capità de la guàrdia civil. La coincidència amb l'aniversari de la conquesta de 1235 no degué ser casual, sinó que probablement ja formava part des dels inicis de la intenció de revestir l'expedició d'un sentit simbòlic, tal com explicita al cap de poc, des del mateix títol —“La tercera jornada de la verdadera reconquista”— un article del *Diario de Ibiza*, que aviat havia estat controlat pels republicans.¹

1. L'article apareix amb aquest títol a l'edició del 12 d'agost de 1936. Hi llegim per exemple aquest passatge: “Hasta este año, 1936, la fecha del ocho de Agosto ocupaba un lugar preeminente en la historia ibicenca. La Iglesia celebraba su reconquista, la suya;

Al costat d'aquesta retòrica, tanmateix, des del primer moment la indisciplina dels milicians dona lloc a greus incidents descontrolats: diverses esglésies són saquejades i cremades, i alguns capellans i civils són assassinats. També hi hagué algun ajusticiament sumaríssim: el comandant Mestre fou detingut i afusellat. Però sobretot es fa evident aquells dies la incapacitat dels comandaments militars i dels republicans locals, que havien format un Comitè o Gestora Antifeixista, per assegurar l'ordre públic. De poc servien les reiterades crides a l'ordre que es feien des de les pàgines del *Diario de Ibiza*, amb amenaces severes d'aplicar la pena màxima als milicians que no les respectassin.²

És possible que fos en part a causa d'aquesta incapacitat d'evitar més assassinats sense control que els dirigents republicans van decidir empresonar al castell d'Eivissa les persones més significades dels estaments eclesiàstics i dels sectors polítics antirepublicans, un empresonament que després, contradictòriament, facilitaria la tremenda massacre que hi hagué el 13 de setembre, abans de la retirada dels milicians.

Davant d'aquesta situació d'extrema inseguretat, Isidor Macabich, com altres eclesiàstics i nombroses famílies significades de Vila, va buscar refugi en una casa de camp, concretament a la finca de Santa Gertrudis anomenada Fruitera, propietat de la seua cosina Vicenta Roman Ferrer. La coneixença estreta que tenia Macabich amb alguns jòvens republicans eivissencs

El desembarcament as Pou des Lleó (foto: Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera).

li degué facilitar l'obtenció d'un salconduit signat pel president de la Gestora Antifeixista, Antoni Martínez Juliana, que Macabich encara conservava entre els seus papers.³ Sembla que fins i tot els republicans eivissencs van establir un servei de vigilància dels accessos a Fruitera, en evitació d'atacs incontrolats.⁴

De fet, alguns d'aquells republicans eivissencs coneguts de Macabich eren els que s'havien fet càrrec de la redacció del *Diario de Ibiza* arran de l'ocupació de l'illa: Jordi Juan Riquer —que en va assumir la direcció—, Vicent Ferrer Serra, Ramon Medina, els germans Joan Antoni i Àngel Palerm Vich i sobretot Aquilí Tur Oliver, que fins i tot havia col·laborat amb Isidor Macabich com a president de la Congregació Mariana.⁵ I aquesta va ser

probablement la connexió que va donar lloc a una nota apareguda al *Diario de Ibiza* el 29 d'agost, que portaria més endavant seriosos problemes a Isidor Macabich, ja que arran d'això, com veurem, seria acusat de col·laborar amb les forces republicanes que havien ocupat l'illa. Es tractava d'una informació titulada "Estudios Ibicencos", amb aquest redactat:

La Sección de Cultura, en su afán de proveer a Ibiza de un centro de estudios digno de nuestra historia, viene trabajando estos días con gran entusiasmo en la recogida de documentos de los archivos de la Catedral, Castillo y Ayuntamientos para organizar un Centro que se dominará [sic] de «Estudios ibicencos». Dicho centro estará instalado en lo que hasta ahora era sacristía de la Iglesia de Santo Domingo. Para director de dicho Centro ha sido designado como elemento técnico el cronista Isidoro Macabich, cuya gestión estará controlada por los directivos de la Sección de cultura.

pero la página escrita, el día ocho de Agosto de 1936, que comienza con los borrones sombríos de unos estruendosos cañonazos, se ha cerrado con los brillantes colores de una aurora luminosa, en la que triunfan los gayos colores de la bandera tricolor."

2. La mateixa edició del 12 d'agost, per exemple, destaca amb lletres ben grosses, en català i en castellà aquest missatge: "Milicians: teniu organismes directors responsables. No obreu sense ordres seves. Milicians: serenitat i disciplina." El dia abans, un ban del Comandant General advertia: "Todo aquel miliciano o elemento civil que sea sorprendido en algún acto de sabotaje será fusilado inmediatamente."

3. Isidor Macabich va correspondre més endavant a aquesta protecció. Entre els seus papers hi ha nombroses cartes de gestions que va fer, fins ben entrada la dècada dels 40, en favor d'Antoni Martínez Juliana, de diversos familiars seus i de molts altres republicans empresonats.

4. Macabich recordarà més tard aquella estada, en un poema escrit el 1962, que comença amb aquests versos:

Any trenta-sis. Fruitera. Por. Déu sia sempre amb la santa que em donà bon port.

I pels que ens defensaven, llum i guia de gràcia i bon ajut en vida i mort.

5. Vegeu sobre la seua trajectòria els articles

de Felip Cirer, "Aquilí Tur Oliver" (I i II) al *Diario de Ibiza* (17 i 31 de gener de 2010). Ell mateix en parla també a l'article de l'Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera i al llibre *El seu record avança per la deserta nit dels joves (converses amb Marià Villangómez)*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 2003.

Com és sabut, l'ocupació dels milicians republicans no va durar gaire temps més. Fracassat a primers de setembre l'intent d'ocupar Mallorca, que devia ser l'objectiu principal de l'expedició, i després que uns avions italians bombardejassin i metrallassin les posicions republicanes d'Eivissa, ocasionant una quarantena de baixes, els milicians van decidir abandonar l'illa, però abans es produí la sagnant represàlia dels fets del castell: noranta-tres dels presos que hi estaven retinguts van ser massacrats sense contemplacions la nit del 13 de setembre. Només uns quants aconseguiren escapar.

La implantació del *Movimiento*: sospites, persecucions i exaltacions

El 20 de setembre, després d'uns dies de buit de poder, desembarquen a Eivissa les tropes franquistes: dues companyies de falangistes, la companyia paramilitar Legió de Mallorca i els "Dragons de la Mort" del feixista italià que es feia dir Comte Rossi. Des d'aquest moment la Falange es va fer càrrec del control de la situació —i també del descontrol: sembla que hi hagué represàlies i execucions indiscriminades de republicans (si no havien fugit) o de familiars seus. El mateix Macabich m'explicava que va ser arran de l'arribada, en primer lloc, del comandant Francisco García Ordovás, i després del tinent coronel Joan Coll Fuster, que els comandaments militars van evitar, a partir dels darrers mesos de 1936, aquest tipus de represàlies i execucions descontrolades.

Però sí que es va mantenir una persecució implacable i sistemàtica de tots els sospitosos de col·laborar amb els milicians o amb la República. Des d'aquest moment fins ben entrats els anys quaranta, les pàgines del *Diario de Ibiza* inclouen gairebé cada dia les requisitòries dels tribunals militars perquè s'hi presentin els acusats, els sospitosos de desafecció o els que puguin aportar testimonis sobre la seua conducta adversa al *Movimiento*. El mateix diari va quedar sotmès a una estricta vigilància, no sols dels textos

que publicava, sinó també de la nòmina de col·laboradors.⁶

Els exemplars conservats del *Diario de Ibiza* de 1937 contenen molts altres testimonis del clima que s'havia implantat amb els nous dirigents. Hi són constants les proclames de signe franquista, religiós o directament feixista (l'exaltació de Mussolini i Hitler hi és constant), els eslògans d'adhesió incondicional a Franco i la Falange, o les consignes de malfiança davant de qualsevol indici de dissidència. Una d'aquelles consignes era terminant: "*El que con palabras o con actos, por leves que parezcan, dificulte o mine la unión de todos los españoles, está vendido al enemigo y merece la pena infamante reservada al espía y al traidor.*"

Isidor Macabich conservava una altra mostra documental ben explícita de la forçada "espontaneïtat" de les adhesions incondicionals al nou règim: una ordre taxativa perquè sota cap concepte deixàs d'assistir a una funció patriòtica que s'havia de fer al Teatre Serra. Val la pena reproduir-ne el text complet:

ORDEN

Don Francisco García Ordovás, Comandante Militar de las Islas Pitiusas, y Don Antonio Torres Álvarez, presidente de la Comisión Gestora del Ayuntamiento de esta Ciudad,

Al Sr. Don Isidoro Macabich Llobet,

ORDENAMOS Y MANDAMOS

Que esta tarde a las cinco, sin disculpa de clase alguna ni demora, sea cual fuere la justificación que pretendiere presentar, se persone en el Teatro Serra y se acomode en el palco que previamente se le designará, sin moverse de él hasta que se termine la función patriótica que se verá honrada con su presencia, signi-

ficándole que el incumplimiento de lo ordenado anteriormente será bastante para suponer su actuación contraria a los altos fines del Movimiento Nacional y en consecuencia será considerado incurso en el artículo tercero del Bando del Excmo. Sr. General Don Manuel Goded Llopi, Comandante Militar de las Islas Baleares, de fecha 19 de julio ppdo.

*Ibiza, 28 de enero de 1937
El Comandante Militar acctal.
El Alcalde*

No és estrany que, en aquest ambient, moltes persones significades del món cultural —per iniciativa pròpia o per haver estat "convidats" a fer-ho— expressassin per mitjà dels seus articles a la premsa l'adhesió més rotunda al nou règim. És el cas, com veurem, del mateix Isidor Macabich, que ja hem comprovat que des del primer moment havia adoptat posicions clarament adverses a la República; però també de molts altres: Carles Roman i Alexandre Llobet —que assumiren la direcció del *Diario de Ibiza*—, o col·laboradors més joves, com Enric Fajarnés Cardona, Cosme Vidal Llaser o Marià Villangómez, que més endavant es desmarcava clarament del franquisme.

Macabich —que aquest mateix any 37, amb l'aquiescència o la recomanació del mateix bisbe, havia assumit el paper de redactor en cap del diari i els cursos de religió a l'institut de batxillerat⁷— ben aviat es va incorporar activament als actes patriòtics i en benefici del règim militar, que sovent anaven lligats a l'exaltació de l'Església. El *Diario de Ibiza* del 22 de març de 1937, per exemple, reproduïx una poesia seua, titulada *¿Cristianos?* que, com especifica una nota prèvia del mateix autor, havia estat "*escrita a petición de los directores de las veladas patrióticas a beneficio de las cocinas económicas*" i que havia estat llegida al Teatre Serra dos

6. Entre els papers de Macabich hi ha notícies de 1937 i 1938 a la propietat i la direcció del diari perquè especifiquin la identitat de tots els que hi col·laboren.

7. Seria professor de religió a l'institut fins a la seua jubilació l'any 1959.

dies abans, en una de les moltes vetlades que es feien amb caràcter polític i benèfic.⁸ Un altre exemple d'exaltació del nou règim militar és el poema *Bienvenida al Dos de Mayo*, que Macabich va escriure per a la commemoració que se'n va fer aquell any 1937 a la societat Ebusus.⁹

La restitució dels quadres dels fills il·lustres

També aquell 2 de maig va tenir lloc a l'ajuntament d'Eivissa un acte de relleu molt especial, amb motiu de la restitució al seu lloc en la sala de plens dels retrats de fills il·lustres que un any abans, el primer de maig de 1936, uns incontrolats havien despenjat i llançat al mar pel mirador del Revellí. Aquell fet havia causat una consternació considerable en la societat eivissenca, i també en alguns membres del mateix consistori del Front Popular, el qual és cert que havia qüestionat en un ple la presència d'aquells retrats, però no era responsable directe de l'incident.

Isidor Macabich va ser convidat, com a cronista d'Eivissa, a fer un parlament en aquell acte de restitució, i conservava uns escrits que havia rebut poc abans del mestre Antoni Albert Nieto, aleshores empresonat, en els quals li explicava com s'havien produït aquells fets, malgrat la seua voluntat d'evitar-los com a regidor que era en aquell temps, i li demanava de tractar-ho de manera equànime en la seua intervenció.¹⁰

8. Aquest poema, que recrimina als que pretenen ser cristians que no contribueixin a les necessitats dels que lluiten en defensa de la religió, i el sonet "Ante una imagen de Jesús crucificado" publicat el 26 del mateix mes són les primeres mostres de la represa de les activitats públiques d'Isidor Macabich.

9. El reproduceix el *Diario de Ibiza* el dia 26. Hi llegim, per exemple, "En tanto que la Victoria / gloriosas palmas cimbrea, / bien haya el noble caudillo / que tal Legado renueva." Macabich referà més endavant aquest poema i en publicarà una versió diferent, de 1944, al volum *Obra literaria* (Palma: Dae-dalus, 1970) de les seues obres completes.

10. Entre els papers de Macabich hi ha també el text original complet del seu parlament en aquell acte, ressenyat pel *Diario de Ibiza* el 3 de maig.

Tot i això, en l'acte de restitució, que es va revestir de la màxima solemnitat i exaltació franquista, tot-hom va atribuir aquell acte de barbàrie a tots els "rojos" del Front Popular en general. És ben sabut que l'etiqueta de "rojos", en l'extrema polarització d'aquell moment, englobava tots els que no eren "nacionals", és a dir, franquistes.

Macabich va aprofitar el seu discurs, ple d'exaltació religiosa i patriòtica, per reivindicar la incorporació de nous retrats d'altres fills il·lustres: en Guillem de Montgrí, el primer bisbe Abad i Lasierra, Francesc Escanellas —fundador del *Diario de Ibiza*— i Antoni Cardona, com a primer bisbe eivissenc.

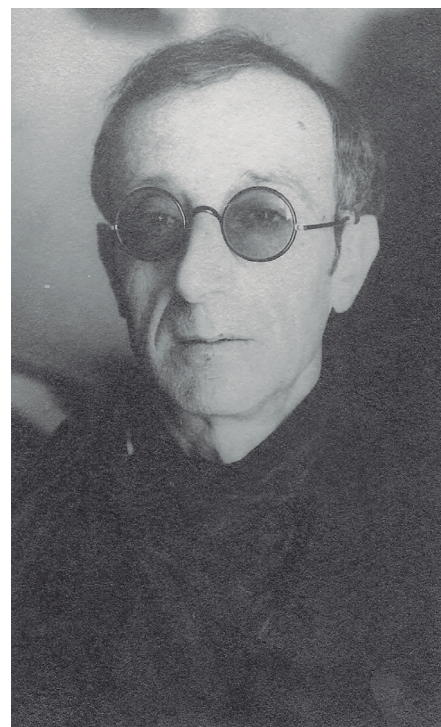
La represa de les col·laboracions periodístiques

El mateix mes de maig, concretament el dia 20, Isidor Macabich anuncia que reprèn la publicació d'articles al *Diario de Ibiza*. Ho fa amb una nota titulada "De nuestra vida. *Tantum ergo*", en què indica les temàtiques que pensa tractar: "*Historia, arte, doctrina, costumbrismo...*"

Un nombre considerable d'aquells articles serà, en efecte, doctrinal, de temàtica purament religiosa: catequesi, Corpus, apologetica (uns deu articles), litúrgia (una desena més), *Cristo Rey*, etc. Però aviat hi comencen a prendre lloc les seccions històriques i costumistes, sota uns epígrafs que amb el temps es faran habituals —*De nuestra historia* i *Del día*—, que alternen amb articles o poemes més explícitament dedicats a l'exaltació de les glòries passades o recents del nacionalcatolicisme espanyol i del general Franco. N'és una bona mostra el poema *En la toma de Bilbao*, publicat al *Diario de Ibiza* el 21 de juny de 1937, encapçalat amb els crits rituals "*Franco! Franco! Arriba España!*"¹¹

Més interessants són, sens dubte, alguns dels articles de la sèrie *De nuestra historia* publicats

11. Significativament, Macabich no va recollir aquest poema en l'edició posterior de la seua obra literària.

Isidor Macabich en una foto dels anys 30 (arxiu Macabich).

al llarg de 1937: la celebració medieval de la festa de Sant Joan (24 de juny), les milícies de Formentera (7 de juliol), els primers frares de l'església de Jesús (17 de juliol), els testimonis de l'ús antic de *ço d'en*, com a precedent de l'actual *son* (en un article dedicat en homenatge a Antoni M. Alcover el 29 de juliol), la devoció mariana (3 i 5 d'agost)... Remarquem que en aquests articles, basats en la documentació dels arxius eivissencs, hi són freqüents les citacions en llengua catalana, que en aquells mesos no apareix en cap altre espai del diari.

Al costat d'aquests articles d'història local, tanmateix, hi apareixen altres exaltacions de les glòries hispàniques: tres articles sobre la religiositat del Cid o quatre sobre el cardenal Cisneros, només en aquest mes d'agost de 1937. També hi ha entre aquestes col·laboracions periodístiques, poemes de tema patriòtic —com el titulat *Rosas. In memoriam...* del 13 de setembre, primer aniversari de la massacre del castell— o un altre de títol *Te Deum laudamus*, del 20 de setembre. És sobretot als articles de la sèrie *Del día* on Macabich tracta

més sovent de temes patriòtics espanyols: sobre Franco el “*Día del Caudillo*”, primer d’octubre; sobre la Hispanitat el 12 d’octubre...

Més endavant hi trobam encara altres articles de la secció *De nuestra historia*, sobre el nom d’Albarca (15 de novembre), sobre els antics artillers (20 de novembre, amb un fragment d’un curiós romanç eivissenc), sobre els topònims (30 de novembre), sobre una tradició equivocada (16 i 17 de desembre).¹² I el 31 de desembre, arran de la presa de Terol, un nou poema patriòtic titulat *¡Arriba España!*, que tampoc inclourà Macabich en el volum d’obra literària.

Acusacions i causes davant dels tribunals militars

Resulta sorprenent que fins i tot algú com Isidor Macabich —que ja hem vist que sempre s’havia manifestat tan advers a la República i en aquells anys de guerra tan addicte a la revolta militar— hagués arribat a ser denunciat i processat per haver col·laborat amb els republicans durant l’ocupació dels dies d’agost i setembre del 36. És una bona mostra del nivell a què van arribar les sospites i les persecucions en aquells temps.

Macabich conservava entre els seus papers una quantitat considerable de documents sobre el procés judicial a què el van sotmetre, que aparentment s’inicia el mes de setembre de 1937. Les notes de Macabich fan pensar que l’acusació de què va ser objecte, com tantes altres que hi hagué en aquells anys, segurament es devia a malvolences i ressentiments personals. Un d’aquells documents especifica concretament les dues acusacions presentades contra ell i les al·legacions de Macabich en defensa pròpia:

En primer lloc, com ja havíem apuntat abans, amb motiu de la nota publicada al *Diario de Ibiza* el 29 d’agost de 1936, era acusat d’haver estat nomenat director d’un centre d’estudis eivissencs durant la

“dominació roja”, i d’haver rebut emoluments per aquesta raó. Macabich replica que el nomenament es va fer públic sense cap notificació ni acceptació per part seua, i que mai va rebre cap assignació econòmica. Segons ell, l’explicació era que, com a canonge arxiver, li devien voler encarregar la reorganització dels arxius de la Catedral, que havien estat malmesos pels milicians. I també afegeix que probablement un dels redactors del diari, el metge republicà Ramon Medina —casat amb una cosina de Macabich— havia volgut protegir-lo dels milicians fent públic aquell nomenament.

Una segona acusació li retreia que també durant la “dominació roja” havia freqüentat diversos dirigents republicans, com el mateix Ramon Medina, Jordi Juan i Joan Morales. Aquí Macabich ho nega rotundament, adduint que va estar amagat a Fruitera —i en posa per testimoni Josep Soriano, que també hi era. I afegeix que després va caure malalt i va estar reclòs a ca seua, com podia testificar el seu metge, Josep Costa, fins al dia 14 de setembre, en què va ser traslladat en una llitera a l’hospital. I encara esmenta altres testimonis eventuais de persones que el visitaven aquells dies al seu domicili.

Aquesta segona acusació, segons les notes de Macabich, procedia d’un informe emès per la Falange eivissenca. Macabich guardava còpia de les cartes que va escriure el 23 i 24 de setembre a Domingo Viñets, dirigent de Falange a Eivissa, demanant la rectificació d’aquelles denúncies falses, cosa que va aconseguir. Així mateix, entre els papers de Macabich hi havia un esborrany de la carta que degué trametre la Federació Catòlica Agrària en defensa seua al tinent Óscar Monteys, jutge instructor de la causa. I Macabich també guardava còpia de dues cartes que havia escrit al tinent coronel Joan Coll, comandant militar d’Eivissa, amb qui aleshores ja devia haver establert una certa amistat: la primera és del mateix 24 de setembre, demanant-li que intervingui en favor seu davant del tinent instructor Óscar Monteys, i la segona és del

2 d’octubre, notificant-li que l’informe de Falange en contra seua ja havia estat rectificat.¹³

Finalment, el 30 de novembre Isidor Macabich va ser declarat innocent dels càrrecs que li imputaven els denunciants, i així li va ser comunicat en una diligència del jutjat militar datada el 10 de desembre de 1937, que també constava entre els papers del seu arxiu. Macabich, a més, en va fer imprimir una certa quantitat de còpies per donar-hi més difusió i contrarestar els efectes que podia haver tingut el seu processament en l’opinió pública.¹⁴

Però tot això no li estalviaria noves sospites i denúncies, que la documentació conservada per Macabich permet deduir que es van derivar de la seua declaració com a testimoni en un altre judici, precisament el que hi hagué contra Aquilí Tur Oliver. Així consta, entre els papers de Macabich, en una citació que va rebre perquè hi testifiqués, datada el 7 de gener de 1938.

En aquell judici Aquilí Tur va ser condemnat a mort per la seua implicació en l’ocupació republicana d’agost i setembre del 36, i aquella sentència degué causar un enorme trasbals a la seua família. El mateix Macabich va quedar consternat i va fer les gestions que va poder perquè no es complís aquella condemna, en les quals reconeix que en la seua declaració, per no mentir, havia confirmat alguns dels càrrecs contra Aquilí Tur, persona que apreciava sincerament, malgrat la seua adscripció al comunisme.¹⁵ La pena de

13. Aquesta amistat amb el tinent coronel mallorquí Joan Coll, que després passaria a ocupar càrrecs més alts a Palma, es va prolongar fins als anys quaranta, i no sols va facilitar la resolució d’aquesta primera denúncia contra Macabich, sinó que, com veurem, va permetre a Macabich realitzar nombroses gestions en favor d’altres represaliats republicans.

14. Entre els seus papers encara en conservava unes quantes còpies.

15. Així consta, per exemple, en les cartes que va escriure a l’esposa del governador civil de Balears els dies 1 i 7 d’abril de 1938, poc després de la condemna a mort, perquè intercedís per Aquilí Tur. Macabich havia conegut feia poc aquella senyora en un dels actes patriòtics que hi hagué a Eivissa.

12. Val la pena esmentar també un article sobre l’apostrofació correcta *Ca’n* i no **C’an*, publicat el 21 d’octubre.

mort, afortunadament, va ser commutada al cap d'un temps per una llarga condemna de presó —de 30 anys, o cadena perpètua.

Com dèiem, sembla que aquestes declaracions en el judici contra Aquilí Tur van ser l'origen d'una nova causa judicial contra Macabich: entre els seus papers conservava un document de l'Auditoria de Guerra de Balears, datat el 2 d'octubre de 1939, que explica les denúncies que un germà d'Aquilí Tur —Amador Tur Oliver, tinent de complement que havia actuat en molts dels processos judicials d'aquell temps— havia formulat contra diversos testimonis que, a judici seu, havien contribuït a la condemna a mort del seu germà Aquilí. Entre ells, a més d'Isidor Macabich, Manuel Sorà —director de l'institut de batxillerat— i el capellà de Sant Mateu Antoni Costa. Mogut probablement per un comprensible despit, Amador Tur retreia que ells també havien col·laborat amb els republicans durant l'ocupació d'agost i setembre del 36, reiterant en el cas de Macabich els càrrecs de què ja havia estat imputat abans i atribuint-li a més sense motiu l'autoria d'un article signat amb les inicials X.X. publicat al *Diario de Ibiza* el 24 d'agost contra el bisbe de Mallorca.

També d'aquests càrrecs seria novament exculpat Isidor Macabich, que més endavant encara faria noves gestions en favor d'Aquilí Tur: el 17 de febrer de 1940, sabent que el coronel Joan Coll, conegut seu com hem vist, havia estat designat com a president de la comissió que revisava les sentències dels republicans, li escriu demanant que sigui reduïda la seua condemna de presó, cosa que efectivament es va aconseguir.¹⁶ Encara més endavant, hem localitzat al BOE de 24 de juliol de 1943 una ordre en virtut de la qual es concedeix la llibertat condicional a Aquilí Tur (i a cinc-cents setanta-dos presos més).¹⁷

16. És significatiu que el coronel Coll li respon a Macabich que té més de mil casos per estudiar: això ens dona una idea de la dimensió de la repressió que hi havia.

D'esquerra a dreta, Aquilí Tur, Cosme Vidal i Marià Villangómez l'any 1935 (foto de M. Villangómez).

Nous articles, poemes i actes públics rellevants

Al llarg de l'any 1938 Isidor Macabich prossegueix amb les seues col·laboracions al *Diario de Ibiza*, entre les quals també val la pena destacar-ne algunes. En la secció *De nuestra historia*, per exemple, hi publicarà una llarga sèrie de dotze articles titulada "*Nihil novum*", dedicada al tinent Óscar Monteys, instructor del procés judicial en què Macabich va resultar exculpat, potser en agraïment pel resultat favorable. Hi tracta d'una successió de fets del període del trienni liberal de 1820-1823 a Eivissa i de la persecu-

ció posterior dels liberals pels absolutistes —on s'entreu un curiós paral·lelisme amb les confrontacions polítiques i les depuracions de republicans en aquells anys trenta.¹⁸ Més endavant dedica altres articles d'aquesta secció a la història de les devocions marianes a Eivissa,¹⁹ al Sant Crist del Cementeri,²⁰ a les celebracions que hi hagué a Eivissa per la victòria de Lepant²¹ i a les relacions entre Eivissa i Itàlia durant l'Edat Moderna.²²

Els articles de la secció *Del día* no són tan abundants o extensos, i solen ser més circumstancials i vinculats, com abans, a les efusions patriòtiques, però n'hi ha alguns que aporten dades interessants, com els dedicats a sant Roc²³ o a l'església de Jesús,²⁴ que poc després va anar seguit de la publicació dels *Gotxos a*

17. Al cap de poc de la llibertat condicional va tenir lloc un incident que també explica Felip Cirer: Aquilí Tur, un dia que havia begut un poc massa, va cridar en un bar de Formentera "Me'n fot des militars", i va ser processat de nou. Macabich (com també Alexandre Llobet, Marià Villangómez i Manuel Sorà) va ser citat per fer la traducció al castellà d'aquella frase. Guardava la citació, del 14 d'agost de 1944 i una carta d'agraïment del mateix Aquilí Tur, datada a Eivissa el 20 de gener de 1945, en què esmenta les traduccions que va fer cadascú. La de Macabich era "me tienen sin cuidado los militares". Una nova carta d'Aquilí Tur, ara datada a Palma el 5 de juliol de 1945, l'informa del resultat positiu del judici. Encara més endavant Aquilí Tur escriuria a Macabich des de Barcelona (29 d'agost de 1947), amb alguns comentaris lingüístics, abans del seu trasllat a l'Argentina.

18. El primer d'aquests articles és del 22 de desembre de 1937, i el darrer del 17 de febrer de 1938.

19. Els dies 3 i 4 d'agost de 1938.

20. El 19 de setembre del mateix any.

21. 7, 11, 14 i 18 d'octubre.

22. 4, 8, 9 i 14 de novembre.

23. 16 d'agost.

24. 2 de setembre.

Ramon Medina (foto: Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera).

Nostra Senyora de Jesús,²⁵ que és la primera vegada que apareix un text tan extens en català durant aquells anys d'exaltació franquista. Macabich ho justifica dient que ho fa perquè van adreçats a la població del camp, que en general desconeix el castellà; però més endavant, els dies 22 i 23 de novembre, també publicarà al diari el seu extens poema *Miratges*, sobre l'extinció de la vida marinera eivissenca. En aquest cas la voluntat de recuperar l'ús normal del català a la premsa resulta més evident i significativa.

Durant l'any 38 Isidor Macabich també continua participant en actes culturals, sovent de caràcter patriòtic. Així, en un acte solemne del dia de Sant Tomàs hi va llegir el seu poema *Los traidores*,²⁶ on exalta novament el general Franco com a defensor del cristianisme espanyol i ataca amb duresa els que havien criticat el paper de l'església al llarg de la història.

En començar l'any 1939 és especialment significatiu un article de Macabich, signat en aquesta ocasió amb el pseudònim J. Nicolás, publicat el 20 de gener. Amb el títol "De nuestra vida ibicenca. Noticias y co-

mentarios", Macabich aprofita que la premsa mallorquina s'ha fet ressò de la celebració a Palma de l'aniversari de la conquesta de Mallorca per tornar a insistir en la represa de les celebracions a Eivissa, malgrat la coincidència amb l'ocupació republicana:

En nuestro caso, dado el asalto rojo, precisamente en el propio aniversario de la Conquista (el 8 de Agosto), y la entrada de las tropas Nacionales —tras la temerosa huida de los rojos—, el 20 de Septiembre de 1936, ¿cabrá volver a hacer mención anual de la Conquista de 1235?

Opino que sí. Si bien restringiendo la antigua festividad y aumentando debidamente la que conmemore, también anualmente, nuestra liberación posterior. [...] Cuanto somos y significamos como pueblo: raza, fe, nacionalidad, lengua, tradiciones y costumbres, allí —en la Conquista de Montgrí— tiene su origen y su savia. Y no puede olvidar esto un pueblo culto, y como tal, consciente de su continuidad histórica.

La secció *De nuestra historia*, al llarg d'aquell any 39, dedica sis articles als orígens de la Confraria del

Sant Crist,²⁷ tres articles titulats "Oro de ley"²⁸ a les recomanacions pastorals del bisbe Carrasco —en el segon dels quals reproduïx una curiosa versió en català dels actes de fe, esperança i caritat— i tres articles més al que anomena un alt exemple de civisme: l'empenyorament de molts béns de l'església eivissenca per contribuir al finançament del municipi, quan li van ser arrabassades per Felip V les rendes de les Salines.

Acaba una guerra... i en comença una altra. Nous articles.

Mentrestant, a primers d'abril de 1939, es dona per acabada la guerra espanyola, però com sabem, al cap de pocs mesos —a primers de setembre— esclata un conflicte encara més gran i terrible: la que serà la Segona Guerra Mundial, que va condicionar l'evolució de la postguerra espanyola, encara que Espanya no s'hi hagués implicat directament.

En alguns articles publicats per Macabich a partir del mes d'abril del 39 s'hi veu el ressò d'aquells canvis polítics. El dia 11 del mateix mes d'abril, per exemple, reproduïx un article de rèplica al socialisme que havia publicat al *Diario de Ibiza* el 13 de desembre de 1918, signat per J. Nicolás, amb un preàmbul en què subratlla quina ha estat sempre la seua posició en aquestes qüestions. El 19 de maig el diari reproduïx la lletra de Macabich per a l'himne patriòtic *Canto del batallón*, musicat per Victori Planells. Uns dies més tard, el 22 de maig, el diari també dona compte de la gran celebració de la victòria que havia tingut lloc la setmana anterior, i reproduïx les paraules que va dir Isidor Macabich, en representació del bisbe, en l'acte que es va fer a l'ajuntament amb aquest motiu...

Entre els textos publicats per Macabich abans d'acabar l'any 39, val la pena subratllar-ne alguns. El

25. El 8 de setembre.

26. El diari el reproduïx el dia 8 de març.

27. Els dies 25 de gener, 3 i 6 de febrer i 1, 20 i 27 de març.

28. El 4, el 7 i el 13 d'abril.

31 de maig, per exemple, dedica un curiós article a criticar que es digui *boixos i boixes* als infants, perquè ho relaciona amb el verb mallorquí *boixar*, fornicar. El 17 de juny publica un article necrològic en homenatge a Antoni Rubió i Lluch, mort uns dies abans. El 5 d'agost, al costat de la *Visita espiritual a Santa Maria*, el diari dona compte en un article signat J. Nicolás de l'encàrrec d'una nova imatge de la verge per a la Catedral (els milicians havien destrossat la que hi havia)...

Poc després, entre el 30 d'agost i el 9 de setembre, Isidor Macabich publica al diari en articles successius l'inventari dels documents de l'Arxiu Històric d'Eivissa, probablement per donar compte públicament de la seua activitat com a director de l'arxiu.²⁹ I a continuació, com una derivació de l'inventari —tal com diu ell mateix— publica una llarga sèrie de deu articles titulats “Oro de ley” en què detalla les invocacions religioses —sovent en català— que es poden trobar en els documents de l'arxiu al llarg dels temps.³⁰

El *Diario de Ibiza* informa també a finals de 1939³¹ de l'escrit que va elaborar Isidor Macabich per encàrrec de l'Ajuntament, per tal de sol·licitar que les murades fossin declarades monument històric nacional, una gestió que poc després va donar resultats.³²

Cap a la marginació del català

Si hem destacat la presència ocasional de la llengua catalana en els textos que publica Isidor Macabich al llarg d'aquests anys de guerra és

29. Els articles apareixen concretament els dies 30 i 31 d'agost i els dies 1, 2, 4, 5, 6 i 7 de setembre. Al primer article, en un preàmbul —després de dedicar l'inventari a l'Ajuntament i la Diputació, dels quals depèn l'Arxiu— explica les peripècies que han afectat la conservació dels documents.

30. Els articles surten els dies 26, 28 i 30 de setembre i els dies 3, 9, 11, 14, 17, 18 i 19 d'octubre.

31. Els dies 16 i 20 de desembre concretament.

32. N'informarà el *Diario de Ibiza* el 26 de gener de 1942.

El teatre Pereira, seu de la Falange Española (foto: Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera).

per subratllar que només es fa present en els articles o poemes que ell insereix en el diari. I és precisament durant l'any 39 quan les pàgines del *Diario de Ibiza* comencen a evidenciar la marginació de la nostra llengua, que es presenta com a sospitosa de separatisme.

No pot ser més revelador, en aquest sentit, un article que reproduïx el diari el dia 14 de març d'aquell any, titulat “El idioma es tan sagrado como la bandera”. L'article original havia aparegut al diari *Faro de Vigo*, i n'era autor Antonio Novo Campelo, un catedràtic de medicina gallec identificat amb el franquisme. Des del primer paràgraf, la posició adversa a les llengües altres que el castellà és contundent. L'autor recorda que ja havia publicat un opuscle titulat *Por la España Grande y Única* en què afirmava que “cualquier espíritu lógico comprende rápidamente que el bilingüismo oficial es sinónimo de separatismo, sea Cataluña, Vasconia o Galicia quien lo preconice.”

Partint d'aquesta premissa, l'article considera tolerable l'ús literari de les “variedades dialectales” o las “lenguas vernáculas”, però rebutja que “s'imposin” en els centres d'ensenyament. Segons ell, la universitat catalana, l'Institut d'Estudis Catalans i l'Abadia de Montserrat havien estat focus de separatisme

per haver usat el català, per haver traduït les obres clàssiques o la Bíblia al català i per haver fet gramàtiques i diccionaris o terminologies científiques en català. I conclou:

Los anhelos imperiales de la España Una y Grande han de ser el idioma castellano, con el que hemos llevado la civilización a América. La lengua nacional debe amarse y conservarse con el mismo cuidado que la integridad y la prosperidad de la Patria, y los delitos contra el idioma son delitos de lesa nación.

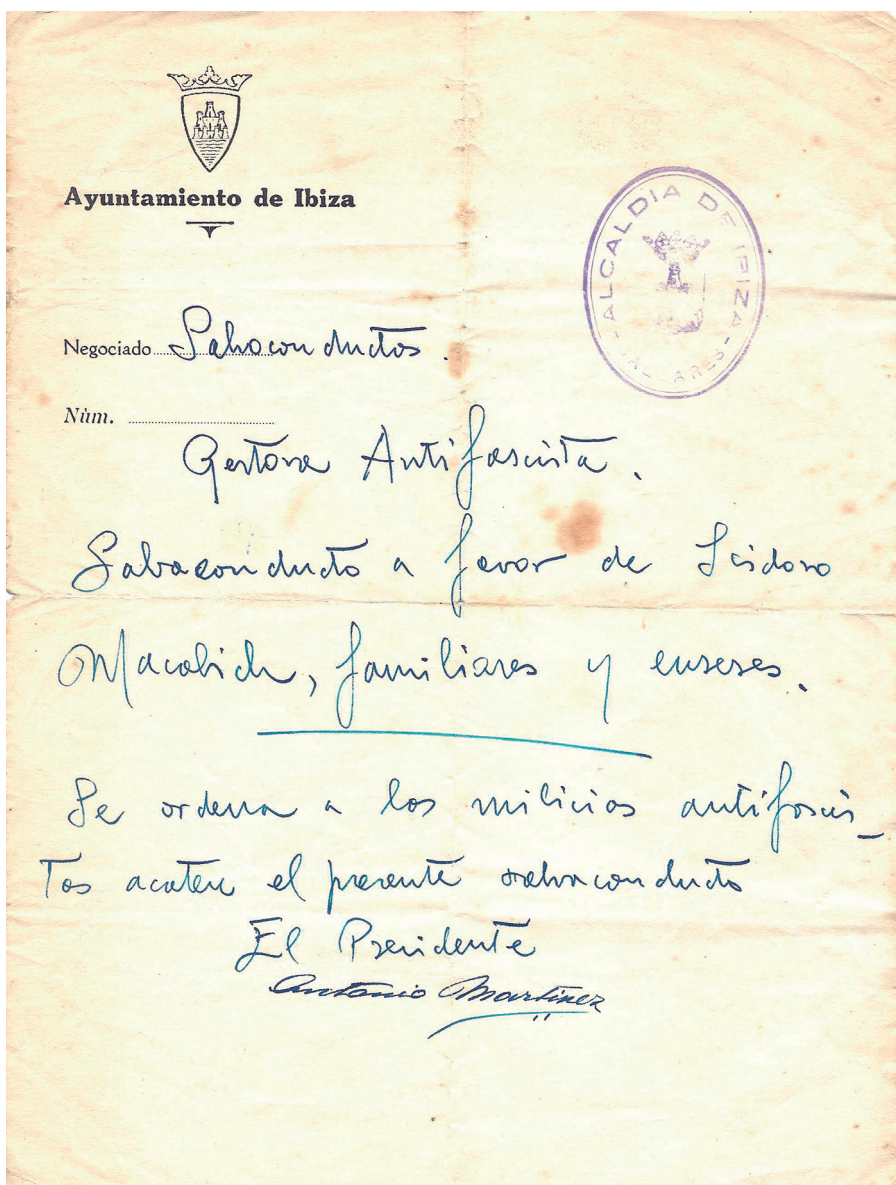
Aquest serà el principi lingüístic preconitzat pel franquisme —del qual encara perduren ressons— i per això s'entén que en la mateixa festa de celebració de la Immaculada, patrona de la Infanteria, en un teatre Serra engalanat amb banderes espanyoles i presidit per un retrat del general Franco, començant i acabant amb la interpretació de l'himne nacional mentre el públic saludava dret i amb el braç alçat, s'hi representàs el sàinet *Per no entendre el castellà*, en què es ridiculitzen els malentesos de les persones que no el saben.³³

33. Ho ressenya el diari del 9 de desembre. Hi ha més d'un sàinet amb el títol *Per no entendre el castellà*. Podria tractar-se del que va publicar Lluís Millà a Vic l'any 1936, original de Nofre Llonze.

A dalt, el teatre Serra, escenari de molts actes polítics, abans de la reforma dels anys 60 (foto: Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera). A baix, salconduit de la Gestora Antifeixista a nom d'Isidor Macabich (arxiu Macabich).

Poc després, el dia 11 de desembre, es difonia aquesta circular del Govern Civil:

El Gobernador Civil que suscribe hace saber que es obligatorio el empleo del idioma castellano, con exclusión de cualquier otro dialecto en todos los rótulos, pasquines, anuncios y publicaciones de todas clases que se coloquen en la vía pública o hayan de repartirse a domicilio; y que se impone el uso del mismo en hoteles, restaurantes y pensiones de viajeros dada su índole turística.

Asimismo debe emplearse exclusivamente el castellano en la relación de la vida escolar entre maestros y alumnos, aun fuera de las horas oficiales de clase, habida cuenta del carácter eminentemente nacional que ha de imprimirse a la enseñanza.

También se recomienda el empleo del castellano en las oficinas particulares y establecimientos de todas clases en sus obligadas relaciones con el público.

Confía el Gobernador en que ha de bastar esta advertencia y en que no tendrá necesidad de imponer ninguna sanción, que, por otra parte, no vacilará en aplicar en el caso de cualquier denuncia que se le formule por olvido o desobediencia a esta disposición.

ISIDOR MARÍ MAYANS
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ■